

بررسی واقعه غدیر در شعر شاعران مسیحی - دکتر حسن مجیدی ، زینب شریفان
فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه
سال دهم، شماره ۳۸ «ویژه علامه امینی»، بهار ۱۳۹۲، ص ۱۲۱ - ۱۳۶

بررسی واقعه غدیر در شعر شاعران مسیحی

حسن مجیدی*

زینب شریفان**

چکیده: از نخستین لحظات پس از رویداد مهم غدیر، سرودن شعر در مورد آن آغاز شد. این رویداد در صدها قطعه شعر انعکاس یافت که بخش مهمی از کتاب *الغدیر* علامه امینی، گزارش این تلاش مستمر ادبی در طول چندین قرن است. برخی از این شاعران، مسیحی بوده و هستند که شعر آنها اهمیت خاصی دارد. امینی چند تن از آنان را در ضمن شاعران غدیریہ سرا شناسانده است. اما پس از نشر *الغدیر* و به ویژه پس از رحلت علامه امینی، گروه دیگری از شاعران مسیحی به خیل غدیریہ سرایان پیوسته‌اند. نگارنده در این گفتار، احوال و اشعار چند تن از آنان را گزارش کرده است: پولس سلامة، عبدالمسیح انطاکی، جورج شکور، جوزف هاشم، سعید عقل.

کلید واژه: غدیر خم - ادبیات عرب / غدیریہ‌های شاعران مسیحی / سلامة، پولس - شعر غدیر / انطاکی، عبدالمسیح - شعر غدیر / شکور، جورج - شعر غدیر / هاشم، جوزف -

---

*. استادیار دانشگاه حکیم سبزواری

** . دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه حکیم سبزواری

شعر غدیر/عقل، سعید- شعر غدیر.

مقدمه

غدیر، حساس‌ترین مقطع اسلام است که در آغاز شکوفایی، دین خدا را از خطر حتمی دشمنان داخلی و خارجی در بعد فکری و معنوی نجات داد، غدیر صراط است. با ایمان به غدیر می‌توان از این صراط گذشت. (انصاری، ۱۳۸۴، ص ۱۱). حادثه غدیر حادثه سطحی، آسان و گذرا نیست، بلکه در مجرای دین اسلام و مسیر طولانی آن، عمیق‌ترین واقعه به شمار می‌رود. از این رو ذکر آن در عرصه‌های مختلف اسلامی و پژوهش‌های دینی واجب و ضروری است؛ زیرا بیعت غدیر مسأله‌ای است که با ذات دین اسلام و اصل وصایای پیامبر (ص) مرتبط است. پس این حادثه با قدرت و تأثیر بسیار خود می‌تواند به همه مراتب اندیشه، پژوهش و شناخت مسلمانان و یا اندیشمندان و ادیبان مسیحی که به اندیشه و تاریخ اسلام عنایت دارند، راه یابد (انور هیفا، ۲۰۱۰، ص ۶۱۳).

علی (ع)، امامی است که خداوند و رسولش (ص) خواستند تا برای همیشه در مقام هدایت‌گر مردم به سوی چیزی باشد که محمد (ص)، پیام‌آور و فراخوان مردم به سوی آن بود. او همان امامی است که رسول خدا (ص) در روز بزرگ غدیر، شعله هدایت فروزان یافته با نور ولایت را به او سپرد، تا همگان بدانند که علی (ع) به حق، پیشوا و جانشین شرعی و نمایان‌گر حجت عظیم خدا بر ایشان است (همان، ص ۶۳۲).

با مروری بر دیوان‌های سرایندگان معاصر عرب، ملاحظه می‌شود که بسیاری از این شاعران نسبت به بزرگداشت یاد غدیر و به نظم کشیدن ماجرای آن نغمه‌سرایایی کردند. و اشعاری در پذیرش ولایت حضرت و برگزیدن راه او و تأکید بر محبت و دوستی ایشان، سرودند. شاعران مسیحی لبنان (بولس سلامه، عبدالمسیح انطاکی، جوزیف هاشم، جورج شکور، سعید عقل) هم از این قاعده مستثنی نبوده و اشعار فراوان و زیبایی مربوط به واقعه غدیر سرودند.

کارهایی دیگر که در زمینه شعری این شاعران انجام شده می‌توان به: پولس سلامه

شاعر الغدیر و کربلا فی زمن الاخیر از کمال سیّد، رساله بررسی و تحلیل و مقایسه منظومه حماسی عید الغدیر بولس سلامه با ملحمه عبدالمسیح انطاکی از دکتر نوری و بررسی ویژگی‌های حماسه در عید الغدیر بولس سلامه از علی صابری اشاره کرد. باید دانست که علامه امینی در کتاب گرانقدر الغدیر، به برخی از این شاعران و آثار ادبی آنها اشاره کرده، اما نه به شکل مستقل، بلکه در خلال گزارش ادبیات غدیر. بعلاوه از زمان انتشار الغدیر تاکنون، شاعران مسیحی دیگری در زمینه غدیر، شعر سروده‌اند. در این مقاله، کوشش شده آثار گروه اول در کنار گروه دوم، به صورت گفتاری مستقل عرضه شود تا برای تکمیل پژوهش‌های علامه امینی پژوهشگران را به کار آید. همچنین در این مقاله سعی بر آن است تا با بررسی اشعار این شاعران ببینیم که چه مضامین و موضوعاتی را در ترسیم صحنه غدیر بدان اشاره کرده‌اند؟ با تکیه بر منابعی چون: الامام علی فی فکر مسیحی المعاصر، ملحمه الامام علی، و گزیده‌ای از اشعار شاعران به پاسخ این سوال می‌پردازیم.

غدیر از صدر اسلام تاکنون

توجه به مسأله غدیر، سابقه دیرینه و طولانی دارد. اولین قدم را شاعر زیر دست عرب حسان بن ثابت برداشت که با اجازه رسمی پیامبر در حضور مردم اشعاری را که در باره غدیر خم سروده بود را خواند:

فقال له: قُم یا علی فإِنّني
فمَن كنتَ مولاةُ فهذا ولیُّه
هناک دعا اللهم والِ ولیه
رضیتک من بعدی إماماً و هادياً
فکونوا له أتباع صدق موالیا
وکن للذی عادی علیاً معادياً

(عبداللهی، ۱۳۸۳، ص ۱۲۳)

غدیر در آیین شعر شاعران مسیحی

یکی از موضوعات بسیار مهمی که شاعران مسیحی از جمله: پولس سلامه، انطاکی، جورج شکور، جوزیف هاشم و سعید عقل در اشعار خود بدان اشاره دارند، پرداختن به ماجرای غدیر و موضوع جانشینی حضرت علی (ع) می‌باشد.

الف. پولس سلامه

پولس سلامه ادیب و شاعر مسیحی لبنان به سال ۱۳۲۰ ه.ق متولد شده در مدرسه حکمت و دانشگاه یسوعیه بیروت به تحصیل علم پرداخته و به شغل روز نامه نگاری اشتغال داشته است. سرانجام در سال ۱۳۹۹ در بیروت درگذشت و در روستایش به خاک سپرده شد. از او آثاری در نظم و نثر به جای مانده است. وی در زمان حیات خود قصیده مفصلی را با عنوان *علی و الحسین* و بعد قصیده مفصلتری را در ۳۵۰۰ بیت در یک کتاب ۳۰۰ صفحه‌ای به نام *عید الغدیر* منتشر ساخت که موجب استقبال و تقدیر بزرگان علمای شیعه از قبیل مرحوم آیت الله سید شرف الدین قرار گرفت (کحاله، بی‌تاج، ص ۱، ص ۴۵۱). و چنان که نوشته‌اند در ۱۵ سالگی که منصب قضاوت را بر عهده داشته است به عدالت و بی‌طرفی مشهور بوده است (نوری، ۱۳۹۰، ص ۵۴).

ابتدا استاد سلامه از اتفاقاتی که برای پیامبر (ص) در حالتی که ایشان در بستر بیماری بود، سخن می‌گوید، که گروهی از صحابه برگرد او حلقه زده بودند. بیان می‌کند که پیامبر (ص) فرمودند: که برایم قلم و دوات بیاورید چرا که می‌خواهم مطلبی ارزشمند بنویسم. نوشته‌ای که با آن، مسلمانان پس از من گمراه نگردند، این نوشته مهمی است که خداوند مانع از تغییر و تحریف آن می‌شود. آنان که برگرد او بودند، پاسخش را ندادند و در حالی که از سختی‌ها و گرفتاری‌ها به تفصیل سخن می‌گفتند، او را ترک کردند:

قال: أتوا بمرقم و دواة
لا تضلون بعده، فهو سفر
لم يجيبوه لئلا ذي رام بل راحوا
إني منشيء كتاباً جليلاً
يمنع الله نضه أن يحولا
مفوضين في الشقاق طويلاً
(سلامه، ۱۹۹۰ م، ص ۱۳۴)

استاد جرج جرداق نویسنده مسیحی مطلبی را که پیامبر بر زبان جاری کرده‌اند اینگونه یاد آور شده‌اند: پیامبر (ص) فرمود: «شما را به چیزی رهنمون خواهم شد که

اگر آن را بدانید و عمل کنید، هلاک نمی شوید، ولی و سرپرست شما خدا و پیشوای شما علی بن ابی طالب (ع) است پس خالصانه پیرو و یاور او باشید» (جردق، ۱۹۵۸، ج ۱، ص ۶۲).

«نمونه دیگری درگزینش علی به جانشینی را، در کنار بستر رحلت و گردآمدن مسلمین به عیادت آن حضرت می بینیم که چون درگذشت خود را نزدیک دید، اراده فرمود که با نگارش نامه‌ای خلافت علی را چنان محکم و مسلم سازد که هیچ کس را توان تغییر و انکار آن نباشد. اما پیداست که دیگرانی که از همین امر می ترسیدند، می کوشیدند که انجام چنین کارهایی که زمینه رسیدن علی را به خلافت آماده می ساخت، خودداری کنند. همه راویان آورده اند که پیامبر دوات و قلم خواست تا نامه‌ای برای مردم بنویسد که هرگز گمراه نشوند. یکی به اطاعت امر پیغمبر از جا برخاست اما پسر خطاب (عمر) نه تنها او را برگرداند بلکه گفت پیغمبر هذیان می گوید! و مقصودش این بود که متوجه سخن نیست!!!» (معروف الحسینی، ۱۳۶۱، ص ۱۸۹).

شاعر پس از بیان این مقدمه کلام خود را درباره حجة الوداع و نیز به مسأله نزول جبرئیل بر پیامبر (ص) می پردازد، وقتی که آمده بود تا پیامبر پیام آسمانی را درباره ولایت علی (ع) به مردم برساند: آن روز که از حجة الوداع بزرگ بازگشت و حاجیان از شدت تراکم چون دریا موج می زدند. جبرئیل آمد و گفت: ای نبی خدا پیام پروردگارت را کسی که یاری دهنده و پناه دهنده توست، به مردم برسان. تو از آسیب مردم در امانی پس حجت های آسمان را برایشان نمایان و آشکار کن. و این دین خدا را که پیامی جاودان و حجتی برای همه زمان هاست را منتشر کن:

عَادَ مِنَ حِجَّةِ الْوَدَاعِ الْخَطِيرِ   وَ لَفَيْفِ الْحَجَّيجِ بِحَرِّ يَمُورٍ
جَاءَ جِبْرِئِيلُ قَائِلًا « يَا نَبِيَّ اللَّهِ   بَلِّغْ كَلَامَ رَبِّ مُجِيرٍ »
« أَنْتَ فِي عِصْمَةٍ مِنَ النَّاسِ فَانْشُرْ   بَيْنَاتِ السَّمَاءِ لِلْجُمْهُورِ »
« وَأَذِعْهَا رِسَالَةَ اللَّهِ وَحِيًّا   سَرْمَدِيًّا وَحِجَّةً لِلْعَصُورِ »

(سلامه، ۱۹۹۰م ص، ۱۲۴)

این بیت‌ها به آیه ۶۷ سوره مائده اشاره دارد.
سلامه در قسمتی دیگر از ابیات خود سخن پیامبر را که هزاران نفر به او چشم دوخته و گوش سپرده‌اند به تصویر می‌کشد:

ای مردم همانا خدا سرپرست شما و نیز سرپرست یاور و پشتیبان من است. پس، از بدو هستی تا منتهای وجود، من ولی شمایم. پروردگارا هر کس که من مولای اویم، بی تردید علی مولای اوست. بارالها، دوست‌داران پسرعمویم را دوست‌دار و هم‌پیمانان یاورم را یاور باش. با دشمنان او دشمن باش و هر انسان ضعیف و پست و پلید را خوار و ذلیل کن. از راه حق گمراه نشوید و پس از من به کتاب خدا، عترت من و امیر المؤمنین توسل جوید:

«یا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّمَا اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَ مَوْلَايَ نَاصِرِي وَ مُجِيرِي»
«ثُمَّ إِنِّي وَلِيِّكُمْ مُنْذُ كَانَ الدَّهْرُ طِفْلاً حَتَّى زَوَالَ الدُّهُورِ»
«يَا إِلَهِي مَنْ كُنْتَ مَوْلَاهُ حَقًّا فَعَلَيْهِ مَوْلَاهُ غَيْرَ نَكِيرٍ»
«يَا إِلَهِي وَالَّذِينَ يُؤَالُونَ ابْنَ عَمِّي وَأَنْصُرَ حَلِيفَ نَصِيرِي»
«كُنْ عَدُوًّا لِمَنْ يُعَادِيهِ وَ اخْذِلْ كُلَّ نَكِيسٍ وَ خَاذِلِ شَرِيرٍ»
«لَا تُضَلُّوا وَ اسْتَمْسِكُوا بِكِتَابِ اللَّهِ بَعْدِي بِعِزَّتِي بِالْأَمِيرِ»
(همان، ص، ۱۲۸)

سلامه بعد از اشاره به سخنان پیامبر و جمله معروف «من كنت مولاه فهذا عليّ مولاه» در پاسخ به کسانی که ممکن است تأویل نادرست از سخن پیامبر (ص) نمایند و یا خود را به نادانی بزنند چنین می‌گوید:

بَتْ طَه مَقَالَةٌ فِي عَلِيٍّ وَاضِحًا كَالنَّهَارِ دُونَ سْتُورٍ
لَا مَجَازَ وَ لَا غَمُوضَ وَ لَبْسٍ يَسْتَحِثُّ الْأَفْهَامَ لِلتَّفْسِيرِ
(همان: ۱۱۳)

(پیامبر سخنی را در مورد علی فرمود که مبهم نبود، بلکه همچون روز، آشکار بود. در سخن پیامبر (ص) نه مجازی بود و نه ابهام و تردیدی که خردها را به تفسیر آن بر

انگیزد).

البته این استدلال سلامه پیش از او در شعر شاعران شیعی نیز آمده است. شاعر

شیعی «مفجع بصری» می‌گوید:

لَمْ يَكُنْ أَمْرَهُ بَدْوَحَاتٍ خَمٍّ مَشْكَالًا عَنِ سَبِيلِهِ مَلُوءِيًّا!

(نوری و حسینی، ۱۳۹۰، ص ۶۸)

فرمان پیامبر (ص) در سایه سار غدیر خم (برای جانشینی علی عليه السلام امری مبهم و پیچیده نبود.

در ادامه قصیده، سلامه با تعبیری شاعرانه ادامه می‌دهد:

عِيدُكَ الْعَيْدُ يَا عَلِيُّ فَإِنَّ يَصَّ
مَتْ حَسُودًا أَوْ طَامَسًا لِلْبَدْوَرِ
تَنْطَقُ الْبَيْدُ نَائِرَاتِ عَلِيٍّ الصَّحْ
رَاءِ شَيْئًا مِنْ كُلِّ زَهْرٍ نَضِيرِ
وَتَحُولُ النُّجُومُ فِي اللَّيْلَةِ الرَّهْ
رَاءِ لَسْنَا فِضِيَّةَ التَّعْبِيرِ
يَنْشُرُ الْوَرْدُ طَيْبَ ذِكْرِكَ فَوْحًا
فَعَلِيٍّ مَرْجِعُ فِي الْعَطُورِ
فِي النَّسِيمِ الرِّيَّانِ فِي بَسْمَةِ الْإِصْ
بَاحِ خَفَّتْ عَلِيَّ الْجَمَانِ النَّثِيرِ

(سلامه، ۱۹۹۰م، ص ۱۱۳)

عید تو عید است ای علی، هر چند که حسود یا محوکننده ماه‌ها ساکت نشینند! بیابان‌ها لب به سخن می‌کشایند در حالی که بر صحرا زینتی از هر شکوفه تازه می‌پراکند. وستارگان در شب درخشان زبانی می‌گردند که بیانی نقره فام دارند. گلها بوی خوش یاد تو را می‌پراکنند، پس علی در رایحه گلها تکرار می‌شود. در نسیم نمناک و در لبخند سپیده دم که آرام بر مرواریدهای پراکنده می‌گذرد. با نگاهی به اشعار سلامه پیرامون واقعه غدیر متوجه می‌شویم که ایشان با بیان این موضوع نسبت به آن بی‌توجه نبوده و حتی به بیانات پیامبر قبل از رحلت ایشان نیز پرداخته است.

ب. عبدالمسیح انطاکی

عبدالمسیح انطاکی یونانی الاصل است. یکی از اجداد او در انطاکیه سکونت داشته، و سپس خانواده‌اش در سال ۱۶۳ ه‍.ق به حلب مهاجرت کردند. در حلب رشد

یافت. بعضی از امرای عرب و دیگران را مدح می‌کرد و از آن‌ها صلح و پاداش دریافت می‌کرد. چندین مجله منتشر کرد که از آن جمله: *مجله الشدور* را در حلب منتشر کرد، پس از آن به مصر مهاجرت کرد و *مجله العمران* را در آن‌جا منتشر کرد (زرکلی، ۱۹۶۰م، ج ۴، ص ۱۵۳).

عبدالمسیح انطاکی در اول فوریه سال ۱۹۱۷م. سرودن قصیده‌ای هائیه‌ای زیبا و طولانی را درباره مولای متقیان امیر المؤمنان علی (ع) آغاز نمود و در سی ام سپتامبر سال ۱۹۱۸م. آن را با ۵۵۹۵ بیت به پایان رسانید. این قصیده متضمن حوادث تاریخی زمان امام علی (ع) از هنگام ولادت تا شهادتش می‌باشد. ناظم پس از سرودن این قصیده مدت دو سال را به شرح و تهنییب و تعلیق بر آن گذراند، آن گاه در سال ۱۹۲۰م. خود به طبع آن همت گذاشت این قصیده به *ملحمه الامام علی (ع) ویا العلویه المبارکه* شهرت دارد (انطاکی، ۱۹۹۱م، ص ۷).

اما ادیب شاعر عبدالمسیح نیز حادثه غدیر و همه ماجرای آن را از زبان شعر در حماسه شعری خود ترسیم کرده است. انطاکی در ابتدا تصویر آغازین مربوط به پیش از اعلام خبر مهم جانشینی حضرت علی (ع) را این گونه توصیف می‌کند: حضرت محمد (ص) آخرین حج خود را به نیکی ادا کرد در حالی که به همراهی حجاج به خانه برمی‌گشتند، در محلی به نام غدیر خم توقف کردند تا اندکی آرام بگیرند و استراحت کنند چرا که راه او را رنجور و ناتوان ساخته بود:

أفأضُّ أحمدُ من حجِّ الوداعِ و معه النَّاسُ قد رجعت تبغیِ مِثاویها
حتی إذا أنزلت للإستراحةِ فی (غدیرِ خم) کان السیرُ مُعییها
(انطاکی، ۱۹۹۱م، ص ۲۱۲)

انطاکی با این مقدمه به ذکر خطبه بلند پیامبر (ص) پرداخته و این که چگونه پس از آن علی (ع) را خواست تا به همه مسلمانان اعلام بدارد که او جانشین پیامبر پس از خویش می‌باشد:

پیامبر به علی (ع) که در کنارش نشسته بود، روی کرد. دست راست او را بالا گرفت و گفت: هر کس که من مولای اویم، اکنون علی مولای اوست و من این آرزو و

خواسته‌ام را آشکارا و واضح بیان می‌کنم. شاعر در ادامه بیان می‌کند که پیامبر (ص) در این هنگام دست به دعا گشودند و فرمودند: بار الهی دوستان علی را دوست بدار و از کینه و رزانش بیزار باش. و به هر کسی که در راه او می‌کوشد توفیق عنایت بفرما. سپس پیامبر، خدا را قسم داده که تو را به قدرتت یاوران پرهیزکار و یاران صادق علی (ع) را یاور باش. و تو را به عدالتت آنان را که خیال ذلت او را در دل می‌پروراند، (قصد دارند) آنان را خوار و ذلیل بگردان:

وَمَالَ لِلْمَرْتَضِي الثَّائِي بِجَانِبِهِ	وكان يُمسك يَمْنَاهُ وَيُعَلِّيهِهَا
وَقَالَ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ عَلِيٌّ لَهُ	مولي و رعناي ذي بالهجر أبايها
وَقَالَ لَا هَمَّ مِنْ وَالِي عَلِيكَ	وا له و أعتداؤه أنتَ المَعاديها
أَحِبِّبْ مَحَبَّتِيهِ وَابْغُضْ مَبْغِضِيهِ	ومن سَعَتِ إِلَيَّ فَضْلُهُ وَفَقَّ مَسَاعِيهَا
وَاصْبِرْ بِحَوْلِكَ قَوْمًا عَنْ تَقْيِي	نَصرت راياته و الألي بالصدق تُرييها
وَاخْذُلْ بَعْدَ لِكَ يَا رَبَّاهُ أَنْفَسَ مِنْ	نوت له الخذلة السوءى مُطاويها

(همان، ص، ۲۱۵)

انطاکي این ماجرا را به تصویر می‌کشد که پیامبر به همراه مسلمانان در محلی به نام غدیر خم توقف کردند موضوع جانشینی را اعلام کرد و پس از آن دست علی را بالا برد و فرمود: هر کس که من مولای اویم علی نیز مولای اوست. به تصویر می‌کشد. حماسه ارزشمند انطاکي شامل ۵۵۹۵ بیت می‌باشد که تنها این چند بیت را مربوط به واقعه غدیر برگزیدیم.

ج. جورج شکور

جورج شکور متولد ۱۹۳۵م شاعر و استاد ادبیات عرب دانشگاه بیروت است که از او کتاب‌ها و مقالات متعددی به چاپ رسیده است. از دیوان‌های شعری او می‌توان به «وحدها القمر» و «زهرة الجمالیا» اشاره کرد. (الجبوری، ۲۰۰۳م، ج ۲، ص، ۹۰). جورج شکور به اهل بیت (ع) علاقه خاصی دارد و دو منظومه شعری با نام‌های «ملحمة الامام علی» و «ملحمة الامام حسین (ع)» دارد. وی در ملحمة الامام علی (ع) به حوادث بعد از فوت پیامبر (ص) و مظلومیت امام (ع) اشاره

می‌کند (نوری، ۱۳۹۰، ص ۴۶).

جورج شکور نیز واقعه غدیر را چنین توصیف می‌کند: در آخرین حج پیامبر، خلائق از هر سو، در محلی به نام غدیر خم گرد پیامبر (ص) را گرفتند تا سفارش و سخن شرافت و بزرگواری ایشان را بشنوند. و آنگاه جبرئیل آن پیام حساس و سرنوشت ساز (تبلیغ و دعوت به دین) را به پیامبر رساند: ای رسول خدا، این وحی از جانب پروردگار توست آن را به مردم برسان و تو برای این کار بهتر و شایسته تری. پیامبر در آن روز پیامی را بر زبان جاری ساخت که روزگاران پس از او آن را تکرار کرد:

وَنزَلُوا هُنَاكَ عَلِيَّ الْعَدِيرِ لِيَسْمَعُوا   تِلْكَ الْوَصِيَّةُ مِنْ كَلَامِ خَطِيرِ
 وَأَتَاهُ «جَبْرِيْلُ»، الْمَلَائِكُ سُورَةَ   حَمَلَتْ مِنَ التَّأْيِيدِ وَ التَّبَشِيرِ
 بَلَّغْ، فَأَنْتَ رَسُولُ رَبِّكَ، صَادِقًا   وَحِيَّ الْإِلَهِ، وَأَنْتَ خَيْرُ جَدِيرِ
 لَقَطَّ الرَّسُولُ رِسَالَةَ عَلَوِيَّةً   وَسَمَا يُرَدِّدُهَا لِسَانَ عُصُورِ

(شکور، ۲۰۰۶، ص ۳۲۵)

شاعر در ادامه ابیات گفت‌وگو و سخنان پیامبر با مردم حاضر در جمع را بیان می‌کند. اما آنچه که در این جا مد نظر است بیانات پیامبر اکرم (ص) مربوط به مسأله جانشینی و ولایت امام علی (ع) می‌باشد. شاعر چنین می‌سراید:

پیامبر در ادامه سخنان خود افزود: خدا مولای من است و من همدم و مولای شما مؤمنان هستم. علی کیست؟ علی جان من است، همان‌گونه جان من نیز از علی است. او جانشین و یاور من است. و من در کنار حوض به او خواهم رسید، حوضی که سرشار از جام‌هایی از نقره و عطرهاى خوشبو و برگزیده است. و آن جا از شما خواهم پرسید که آیا امر امیر مرا با آیات قرآن پاس داشته‌اید یا نه؟

فَأَضَافَ: مَوْلَايَ الْإِلَهِ، وَ أَنِّي   لِلْمُؤْمِنِينَ صَحَابَتِي وَ عَشِيرِي
 وَ عَلِيٌّ مِنِّي، مَا عَلِيٌّ؟ مِثْلَمَا   أَنَا مِنْهُ، وَهُوَ خَلِيفَتِي وَ وَزِيرِي
 وَ سَأَلْتَنِي يَوْمًا، عَلِيَّ الْحَوْضِ الَّذِي   كَأَسَاتِهِ مِنْ فِضَّةٍ وَ أَثِيرِي
 وَ هُنَاكَ، أَسْأَلُهُمْ: تَرَى حَفِظُوا   مَعَ الْآيَاتِ مِنَ الْقُرْآنِ أَمْرًا مِيرِي؟

(همان)

سروده‌های جورج شکور این موضوع، مشابه با مضامین شاعر انطاکی بوده وی در بیان این ماجرا روز غدیر خم را به تصویر می‌کشد.

د. جوزف هاشم

وی متولد سال ۱۹۳۷ است که برای تحصیلات ابتدایی دوره متوسطه به مدرسه الحکمة در بیروت آمد و آنگاه در رشته ادبیات عرب در دانشگاه سن ژوزف فارغ التحصیل شد. او در آغاز جوانی علاوه بر تدریس و نویسندگی و روزنامه‌نگاری با عضویت در حزب کتائب به فعالیت‌های سیاسی پرداخت.

(زائری، ۱۳۸۹، ص. ۱۱۹) او همچنین شاعر و وزیر سابق لبنانی است که به تدریس نیز اشتغال داشت. از دیوان‌های شعر اوست: «حجر علی الصخر»، «ضوء عن الضوء»، «نسیم الطیب». از آثار دیگر او: «صوت لبنان في حرب السننتين»، «الفارابی» (یعقوب، ۲۰۰۴، ج ۱، ص. ۲۹۶)

شاعر مسیحی دیگر جوزف هاشم نیز، در آغاز کلام خود در باره بیعت غدیر، حالت درونی مسلمانان حاضر در غدیر را توصیف می‌کند که آن‌ها از رحلت زود هنگام و نزدیکی ساعت کوچ پیامبر با خبر شده بودند. وی در آغاز کلام خود می‌گوید: کاروان‌های حجاج به غدیر خم رسیدند و در آن‌جا توقف کردند و پیامبر (ص) ندا در داد. در صدایش نغمه‌ای حزن‌آلودی بود و نوای تشهدی که تسلیم در برابر حق بود آن نغمه‌ها به گوش می‌رسید. لحظه وداع نزدیک شد، همچنان که جبرئیل نزدیک شد و آیات الهی را همراه با خبری خوشحال‌کننده فرود آورد:

هَلَّ الْغَدِيرُ بِأَسْرَابِ الْحَجِيجِ، وَمَا تَبَاطَأَ الرُّكْبُ، يَشْدُو فِي مَسِيرَتِهِ
فِي صَوْتِهِ نَغْمَاتُ الْحَزَنِ يَخْنُقُهَا رَجْعُ التَّشْهَدِ، إِذْعَانًا لِسُنَّتِهِ
دَنَا الْوَدَاعُ، كَمَا الرُّوحُ الْأَمِينِ دَنَا يَنْزُلُ الْآيَ مَغْمُورًا بَفَرَحَتِهِ

(جوزف هاشم، ۲۰۰۶، ص. ۳۵۸)

جوزف هاشم پس از مقدمه کوتاه خود، درباره فضای کلی که قبل از اعلان خبر مهم ولایت علی (ع) بود، بیان می‌کند که چگونه پیامبر (ص) با اشاره به علی (ع) بیعت جاودان خود را با آن حضرت اعلام می‌کند. استاد هاشم با زبان شعری گویای خود

سخنان پیامبر (ص) را چنین به نظم در آورده است:
 ای جماعت، در زیر لوای علی گام زنید، زیرا او سرور و مولای هرآن کسی است که
 من مولای اویم. دوست دار او دوست خدا و دشمنش دشمن خداست و درگمراهی
 به سر می برد. امروز دینتان را که اسلام است، کامل گردانیدم، پس خدا را به پاکی یاد
 کنید زیرا که نعمتش بر شما تمام شد:

«وَلِيٌّ مِنْ كُنْتُمْ مَوْلَاهُ» و سیده   یا أَيُّهَا الْقَوْمُ سِيرُوا تَحْتَ رَايْتِهِ
 يُحِبُّهُ مَنْ أَحَبَّ اللَّهَ، يُبْغِضُهُ   مِنْ أَبْغَضَ اللَّهَ، يَقْضِي فِي ضَلَالَتِهِ
 أَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ، يَا إِسْلَامُ،   دِينَكُمْ فَسَبِّحُوا اللَّهَ فِي إِتْمَامِ نِعْمَتِهِ
 (همان)

این ابیات جوزف هاشم در واقع بیانگر دو سخن پیامبر می باشد که در منابع دیگر
 هم ذکر آن آمده است.

بیت اول اشاره دارد به: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ»
 بیت دوم نیز اشاره دارد به: «مَنْ أَحَبَّ عَلِيًّا فَقَدْ أَحْبَبَنِي وَمَنْ أَحْبَبَنِي فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ،
 وَمَنْ أَبْغَضَ عَلِيًّا فَقَدْ أَبْغَضَنِي، وَمَنْ أَبْغَضَنِي فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ.»
 آیه ۳ سوره مائده نیز که آیه اِکْمَال نام گرفته و مراد از آن اِکْمَال دین است اشاره به
 همین مطلب دارد. «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ
 الْإِسْلَامَ دِينًا» امروز دین شما را به حد کمال رساندم و نعمتم را بر شما تمام کردم.
 بهترین آیین را که اسلام است برایتان برگزیدم.

می بینیم که شاعر مسیحی دیگر جوزیف هاشم نیز نسبت به این امر مهم (غدیر)
 بی توجه نبوده و قسمتی از اشعار خود را بدان اختصاص داده است.

ه. سعید عقل

وی متولد ۱۹۱۲م شاعر و ادیب برجسته لبنانی و دارای آثار و دیوان های شعری
 متعدد به عربی و فرانسه است. از آثار او می توان به نمایشنامه های شعری «قدموس»
 و «بنت یفتاح» و دیوان های «أجراس الیاسمین»، «كأس الخمر» و «خماسیات» اشاره کرد
 (الجبوری، ۲۰۰۳، ج ۳، ص ۴۱۰).

سعید عقل با گستره وسیع دانش خویش برای خوانندگانش روشن می‌سازد که ولایت امام علی (ع) در روز غدیر، همچون تاج کمال رسالت اسلام و پایان راهی است که پیامبر (ص) آن را برای تداوم و سلامت دین خود ترسیم نمود. همچنین برای آن که ضمانتی باشد برای سرزندگی رسالت او، به واسطه ولایتی که با علی (ع) آغاز شد. همان گونه که سعید عقل تاکید می‌کند با امامان پس از او حضرت فاطمه (س) به پایان رسید به طوری که خانه آن دو، محل نزول وحی الهی و جبرئیل (ع) می‌باشد (انور هیفا، ۲۰۱۰، ص ۶۲۸).

شاعر سعید عقل، در قسمتی از اشعار خود تصور می‌کند که جماعت مردم با خضوع ایستاده‌اند تا اعلام خبر را از زبان رسول اکرم (ص) بشنوند. وی این واقعه را چنین به تصویر می‌کشد:

در روز غدیر وقتی جبرئیل ندا در داد که: ای پیامبر آن چه را که از جانب پروردگار بر تو نازل شد ابلاغ کن. پس حجاب‌ها و مانع‌ها از میان رفت. پیامبر در این هنگام فرمود: هر کس که من مولای او هستم علی نیز مولای اوست. در این صورت رسالت خود را کامل کرد. در این هنگام چقدر راه بر ره پویان روشن و کامل شد. و امامت و مباحث دیگری نیز مطرح شد، کسانی که مکان نزول خدا یا مقام قرب اویند. چرا که در هر زمینی خاندانی پاک و طهارت بخش وجود دارد. که نام این‌ها در کتاب‌های آسمانی هم دیده می‌شود، در حالی که خطایی در آن‌ها راه ندارد:

تَخِيلُهُمْ يَوْمَ الْغَدِيرِ وَ قَدْ سَمَا
سَمَاوِيَهُمْ: «بَلِّغْ»، فَمَنْزَقَتِ الْحُجُبَ
فَقَالَ: «أَلَا مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَلْيَكُنْ...»
وَ أَكْمَلَهَا. يَا طَيْبَ مَا اكْتَمَلَ الدَّرْبُ!

و کانت إماماتٌ و کانت مطارحُ
محطَّ نزولِ اللّٰه أَوْ يَقْرُبُ القُرْبُ
ففي كُلِّ أَرْضٍ بَعْدَ بَيْتِ مَطْيَبُ
علي اسمِ الأُولي في الكُتُبِ لیس لهم شطبُ

(سعید عقل، ۲۰۰۶م، ص ۳۷۷)

با توجه به مضامین اشعار این شاعران مسیحی می‌توان گفت: تقریباً همگی ایشان با مضامین مشابهی از جمله: گرد آمدن مسلمانان در محلی به نام غدیر خم و اعلان خبر جانشینی علی (ع) توسط پیامبر (ص) به بیان واقعه غدیر پرداخته، و توانسته‌اند با صداقت و امانت‌داری چگونگی اعلام بیعت غدیر را به تصویر بکشند، همان بیعتی که اکنون هیچ عذری برای انسان بهانه‌جو باقی نمی‌گذارد. شاعر شیعی مفجع بصری (وفات ۵۳۲۰ه) در زمینه غدیر چنین می‌سراید:

قال هذا مولیِّ لمن كنتَ مولا
وال یا ربُّ من موالیه و الضُّر
ه چهاراً کقولها جهوریاً
ه و عادِ الَّذی یُعادی الوصیاً

(نوری، حسینی، ۱۳۹۰، ص ۶۸)

شاعران پارسی‌گوی نیز سهم بسزایی در نظم محتوای غدیر و حفظ و نشر آن در قالب شعر داشته‌اند. شهریار شاعر معروف فارسی زبان در این زمینه چنین می‌سراید:

به غوغای غدیر خم ندیدید؟ به دست شه چو شاهینم نشیمن؟
نه با آن خطبه «من كنت مولا» علی را برد بر اعلا و اعلن؟

(شهریار، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۱۴۷)

«ولی» به معنای دوست نیست

باید دانست که کلمه ولی به معنای دوست نیست؛ چراکه عاقلانه نیست که پیامبر (ص) بیش از یکصد هزار نفر را در هوای گرم و در بیابان‌های خشک و سوزان متوقف کند تا به مردم بگوید که هر کس که من دوست اویم علی (ع) نیز دوست اوست. زیرا دوستی مسلمانان از بدیهی‌ترین مسائل اسلامی است که در آغاز اسلام وجود دارد و بارها پیامبر مردم را به دوستی دعوت می‌کرده است. (مکارم شیرازی،

۱۳۸۵، ج ۵، ص ۱۶)

نتیجه

علی (ع) امامی است که خدا و رسولش خواستند که تا برای همیشه، هدایت‌گر مردم

به سوی چیزی باشد که خدا و رسولش فراخوان مردم به سوی آن هستند. غدیر حافظ گذشته اسلام و ضامن بقای آینده آن است، که سیاست‌گزار آن، خداوند تعالی و اعلان‌کننده‌اش پیامبر (ص) و مجری آن دوازده امام معصوم (ع) می‌باشد. واقعه غدیر نه فراموش‌شدنی و نه کهنه‌شدنی است. بسیاری از سرایندگان عرب، غدیر را دست‌مایه اشعار خود قرار داده‌اند و غدیریه‌های زیادی سروده‌اند که حاکی از بیان داستان غدیر و ولایت و محبت به علی (ع) می‌باشد. شاعران مسیحی مذکور هم به این واقعه نیز اهتمام داشته‌اند. و به مضامین تقریباً مشابه اشاره کرده‌اند، از جمله اینکه: همگی این شاعران در واقع قبل از اعلان خبر ولایت، توسط پیامبر فضای قبل از آن را و تجمع کاروان را در محلی به نام غدیر خم به تصویر کشیده‌اند. آمدن جبرئیل و ندای آن به پیامبر، به اینکه خبر ولایت مولای متقیان را به مردم ابلاغ کند. پیامبر با ایراد جمله «من کنت مولاه فهذا علی مولاه». که به طور کلی مفهوم و چکیده غدیر است، رسالت خود را به کمال رساند و آن پایان راهی است که پیامبر برای تداوم و سلامت دین خود ترسیم نمود.

فهرست منابع و مآخذ

۱. قرآن کریم
۲. انصاری، محمد باقر، ۱۳۸۴، اسرار غدیر، تهران، انتشارات تک، چاپ یازدهم.
۳. انطاکی، عبدالملک، ۱۹۹۱م، ملحة الامام علی، بیروت لبنان، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات
۴. انور هیفا، راجی، ۲۰۱۰م، الإمام علی (ع) فی فکر مسیحی المعاصر، بیروت: دارالعلوم.
۵. انور هیفا، راجی، ۱۳۸۹، امام علی (ع) در اندیشه مسیحیت معاصر، مرتضی قائمی، نوذر عباسی، انتشارات

دانشگاه بوعلی سینا همدان.

۶. امام علی(ع)، ۱۳۸۵، نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین(ع)، قم، چاپ ۴۰.

۷. الجبوری، کامل سلیمان، ۲۰۰۳م، معجم الادباء من العصر الجاهلی حتى سنة ۲۰۰۲ م. بیروت: دارالکتب العلمیه.

۸. جرداق، جورج، ۱۹۵۸م، الإمام علی صوت العدالة الإنسانية، بیروت، دارالفکر العربی.

۹. ری شهری، محمد، ۱۳۸۶، دانش نامه امیر المؤمنین(ع)، قم، دار الحدیث.

۱۰. زائری، محمد رضا، ۱۳۸۹، پدر، پسر روح القدس. تهران، انتشارات خیمه، چاپ دوم.

۱۱. زرکلی، خیرالدین، ۱۹۸۰م، الأعلام، بیروت، دارالعلم للملایین.

۱۲. سلامه، بولس، ۱۹۹۰م، عبدالغدیو، المؤسسة الثقافیة لهیئة أنصارالحسین(ع).

۱۳. شکور، جورج، ۲۰۰۶م، ملحة الإمام علی.

۱۴. شهریار، محمد حسین، ۱۳۸۵، دیوان، ج ۱، تهران، چاپ ۲۸.

۱۵. عبداللّهی، حسن، ۱۳۸۱، فضایل علوی در حدیث دیگران، سبزواری: ابن یمن.

۱۶. معروف الحسینی، هاشم، ۱۳۶۱، زندگینامه امیر المؤمنین، ترجمه دکتر علی شیخ اسلامی، تهران، مؤسسه اهل بیت.

۱۷. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۸۵، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب السلامیه، چاپ ۲۴.

۱۸. نوری کیدقانی، سید مهدی، ۱۳۹۱، مولای جاودانه ادیان، چاپ اول، مشهد، انتشارات امید مهر.

۱۹. نوری کیدقانی، سید مهدی و حسینی، سید مرتضی، ۱۳۹۰، شباهت های امیر المؤمنین(ع) و پیامبران(ع)، انتشارات امید مهر، چاپ اول.

۲۰. یعقوب، امیل بدیع، ۲۰۰۴م، معجم الشعراء منذ عصر النهضة، بیروت، دارالصادر.

غدیر است، بیان شده است.